

TÜRKİYE HALK KÜTÜPHANELERİ ve GELİŞME İMKÂN LARI

«HALK KÜTÜPHANELERİ SORUNU» (*)

Sami Gürtürk

Kıymetli meslekdaşlarım ve sevgili öğrenci arkadaşlar;

Bu konuşmamda sizlere yurdumuzun halk kütüphaneleri ihtiyacından ve bu ihtiyacın giderilmesi çarelerinden söz etmek istiyorum.

Halk kütüphanesinin yurt kalkınmasındaki rolünden, öneminden ve fonksiyonundan söz açmak, bu topluluk için fazla olur. Şu kadarını belirteyim ki, Kütüphaneler Genel Müdürlüğü olarak biz halk kütüphanelerini çeşitli yönleri olan birer eğitim kurumu olarak kabul etmekteyiz. Bu nedenlerdir ki, yalnız İl ve İlçe merkezlerinde değil, bucak ve köylerde de birer kütüphaneye ihtiyaç olduğu kanısındayız. Diğer bir deyimle, nerede insan topluluğu varsa, oraya bir kütüphane gerektiğine inanmaktayız. Dilek ve inanis bu olunca, işin malî potesini hesaplamak gerekir. Biliyorsunuz ki köylerimizin sayısı yaklaşık olarak (40) bindir. Her köye, köylünün de yardım edeceğini hesaba katarak, bir kütüphane kazandırmaya çalışılsa ve böyle bir kütüphane bugünkü hesaplarla (10) bin liraya çıkırsa, yalnız köy kütüphaneleri için (400) milyon lira gerekmektedir.

1965 bütçesi (15) milyar liraya bağlandığına göre, bu projenin gerçekleşmesi şimdilik tatlı bir hayalden öteye gidemez. Öyle ise, işe köyden değil, İl merkezlerinden başlamak gerekir. Yapılacak iş şudur: Önce her İl merkezine bir ilin kütüphane ihtiyaçlarını karşılayacak yeterlikte bir kütüphane yaptırmak. Nitekim Devlet Plânlama Teşkilâtı eğitim sektörünün bir bölümü olarak, İl Halk Kütüphaneleri için her yıl 2 milyon lira ayrılmasını ön görmüştür.

Arsasını mahallen sağlamış olan (5) ilimizde (2) yıldır (A) tipi adı verilen bu çeşit binalar yaptırılmaktadır. 1963-64 programları gereğince Trabzon, Gümüşhane, Maraş, Adıyaman ve Urfa illerinde inşası tamamlanmakta olan bu binalar önümüzdeki aylar içinde hizmete girmiş olacaklardır. Öylece (67) ilimizden (32) sinin kütüphanesi yeterli kabul edilirse, geri kalan (35) İl merkezimiz bu tip kütüphaneye muhtaçtır. Her biri (650.000) liraya malolan bu kütüphaneler için 22 milyon 750 bin) liraya ihtiyaç vardır. Şu halde bugünkü tempo ile gidilirse, (11) sene sonra (67) ilimiz kütüphane binası bakımından hayli rahat etmiş olur.

Bu arada her kütüphane için ortalama (100.000) liralık tesis masrafına ihtiyaç olduğuna da işaret etmeliyim. Tesisten kastım masa, sandalye, etajer vb. şeylerdir. Kitap parası ile göze ve kulağa hitapeden araç ve gereçler bu (100.000) liranın dışındadır. Şunu da belirteyim ki, kütüphane konusunda çözümlenmesi gereken

(*) Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanecilik Bölümünde 1 Aralık 1964 günü verilen konferansın özeti.

en önemli konular bina ve personel işleridir. Diğerlerinin zamanla ve şimdiki tutuma göre daha kolay çözümleneceği anlaşılmaktadır. Bu nedenle biz önce bina konusuna çözüm yolu aramaya deva medelim.

Devletçe yaptırılmakta olduğunu söylediğim İl Halk kütüphanesi binaları (3) kaidi, 460 M. kare inşaat alanına oturmuş, çift salonlu, kaloriferli ve geniş bahçeli olmasına rağmen, problem bir çok illerimiz yönünden yine de tümüyle çözümlenmiş olmuyor. Çünkü, bu kütüphanelerin en çok (50) bin nüfuslu İl merkezlerine yetebileceği kanısındayız. Oysaki, Nüfusu 50 bini aşan bir çok ilimiz var.

Bu nedenle, her fazla (50) bin nüfus için maliyeti ortalama (300) bin lira olan (52) semt kütüphanesine ihtiyaç vardır. Bu iş (15) milyon (600) bin liraya bakar. Her halk kütüphanesi ve semt kütüphanesi aynı zamanda çocuklar için bir bölüme sahip olacaklarından, böylece çocukların kütüphane ihtiyaçları da öz'ü bir şekilde karşılanmış oluyor. Fakat çocuk kütüphaneleri malî porte yönünden daha da cesaret kırıcıdır. Çünkü her On bin nüfus için bir çocuk kütüphanesine lüzüm olduğuna inanmaktayız. Halk kütüphanesi bölümünden gayri, Türkiye'nin ayrıca 472 çocuk kütüphanesine ihtiyacı vardır. Her ayrı çocuk kütüphanesi (300) bin liraya malolursa, bu maksat için (11 milyon 600 bin) lira harcamak gerekir.

İl merkezlerinin kütüphane ihtiyacı hesaplanırken, İstanbul ve Ankara gibi çok nüfuslu şehirlerimizin büyük ve yönetici ayrı bir binaya ihtiyacı olduğunu da dikkate almak gerekir. Bu çeşit binaları da (1) milyon liraya yaptırabilirsek, bu iş için de 2 milyon lira lazımdır.

Şimdi söylediklerimi toparlıyalım. Demekki İl merkezlerinin yakın kütüphaneye ihtiyacının karşılanması (150 milyon 750 bin) liraya mümkün olacaktır.

Gelelim İlçe merkezlerine; ilçelerimizi bir kalemde hesaplamak mümkün değil. Çünkü, (570) ilçemizin içinde nüfusu (1000) den düşük olanlar da var, (64) bini bulanı da var. Bu nedenle, ilçelerimizi nüfus yönünden katagorilere ayırmak gerekir. Nüfusu 25 binin üstünde olan (16) ilçemiz, halk tipi adını verdiğimiz orta büyüklükte kütüphaneye ihtiyaç gösteriyor. Böylece (10) ilçemize (500) er bin liradan, diğer halk tipi kütüphane yaptıracak olursak, bu işe (5) milyon lira yatırmak gerekiyor. Bu ilçelerimizin ayrıca (22) çocuk kütüphanesine de ihtiyaç var. Özetliyoruz. Bu ilçelerimizin ayrıca 22 çocuk kütüphanesine de ihtiyaç var. Özetliyecek olursak kalabalık ilçelerimiz için yaptırılacak kütüphane binaları (12 milyon 200) bin liraya bakar.

Türkiye'de (73) ilçemizin nüfusu (10) bin ile (25) bin arasındadır. Bu tip ilçeler için (51) tane küçük tip kütüphane ile, (84) çocuk kütüphanesine ihtiyaç vardır. Bu iş (33) milyon (750) bin liraya malolur.

Nüfusu 10 binden aşağı olan ilçelerimizde ayrıca çocuk kütüphanesi yaptırılması düşünülemez. Bu ilçelerde yaptırılacak küçük tip kütüphanelerin çocuklar bölümü şimdilik yeterli görülebilir. Bu duruma göre, nüfusu (10) binden aşağı olan ilçemizde (96) yeterli kütüphane bulunduğu dikkate alınrsa, (354) kütüphane yaptırmak gerektiği ve bunun için (88 milyon 725 bin) liraya ihtiyaç olduğu anlaşılır. Demek ki, Türkiye'nin il ve ilçe merkezlerini kütüphane yönünden rahata kavuşturabilmek için, (285 milyon 425 bin) liraya ihtiyaç vardır. Ancak, nüfusumuzun hızla arttığı dikkate alınrsa, bugünkü ihtiyacına göre hesaplanmış olan bu rakamı yıllara bölerek harcamak düşünülemez.

Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana kütüphane açılması konusunda Milli Eğitim Bakanlığının çabalarının yanı sıra, il özel idarelerinin, il ve ilçe belediyelerinin, hatta halkın yardımları dikkati çekecek kadar çoktur. Daha açık bir deyimle, Türkiye'de kütüphanelerin kuruluşu şöyle olmaktadır. Aydınlar meseleyi ortaya koyuyorlar, belediye, özel idare ya da halk yardımı gibi imkânları harekete geçiriyorlar, sonra yapıları Bakanlığa duyurarak, bunu değerlendirin diyorlar. Bunları anlatmakla demek isterim ki, kütüphanelerin açılışı daha çok mahalli imkânlarla olmaktadır.

Öyle ise, yapılacak iş bu imkânları organize etmektir. Plânlı devreye girdiğimize göre, bu konunun da plânlanması ve bir esasa bağlanması gerekir. Konuyu örnekle açıklayayım. Çorum valisi özel idarenin 1965 bütçesinden «1» milyon lira ayırarak, kütüphanesiz kalan «6» ilçe merkezine kütüphane yaptırma kararı aldı. Yaptıracağı kütüphanenin plânını da bize göndererek, bu kütüphanelerin ihtiyacı olan kadro ve tesis ödeneklerini siz de 1965 programına alın diyor. Buna karşılık örneğin Erzurum özel idare bütçesi düzenlenirken, her yıl kütüphane bölümüne sadece bir lira koyar. O da bütçenin fasıl ve maddesi kayıtlı olduğunu diyor. İşte plânlamak ve organize etmekten kastım bu değişik tutumları bir düzene bağlamaktır. Daire olarak diyoruz ki, her belediye ve özel idare bundan böyle yıllık bütçesinin (% 2) sini kütüphane giderlerine ayırırlarsa, devlet bütçesinden yapılacak yardımlarla kütüphane binası yaptırma işi hiç olmazsa, 10 yıl içinde gerçekleştirilebilecektir. Kaldı köylerimizin kütüphane problemi; Sözlerimin başında her topluluğun bulunduğu yere bir kütüphane yapılsın istiyoruz, demiştim. Şüphesiz bu bir dilektir. Ama içinde bulunduğumuz koşullar daha gerçekçi olmamızı gerektiriyor. Önce bu iş büyük bir papra istiyor. Onu başta söyledim. Sonra eleman istiyor. Okulsuz köylerimiz ve birçok okulumuzun 5 sınıfının tek öğretmenle karşılandığı düşünülürse, her köye bir kütüphaneci ayırmak elbetteki temenniden öteye gidemez. Şimdilik işin bir başka yönü daha var: hepiniz bilirsiniz, bir yere kara yolu yapmak yetmiyor, onun bir de bakımı var. Kütüphanenin bakımı ise, halkın tutumuna bağlıdır, daha çok. Öyle Vali görmüşüzdür ki, şu ya da bu ihtiyaç yüzünden halk kütüphanesini oradan oraya taşımış, yada kapatmıştır. Unutmamak gerekir ki, halkın kütüphaneye değer vermesi, daha çok görenek işidir. Bu nedenlerdir ki, kütüphaneleri merkezlerden ele alarak geliştirmek gerekmektedir. Bu duruma göre, yapılacak iş İl ve İlçe kütüphanelerinden köye belli bir programla kitap götürmektir. Bu Ürgüp'te olduğu gibi gezici servis şeklinde olabilir. Ya da Kayseri'de olduğu gibi, kitaplık kolu biçiminde olabilir. Kitaplık kolu şudur: Kütüphaneci köyleri gezer, ülkücü öğretmen yada aydın muhtarı bulur, onunla anlaşır, «kitap benden, vatandaşa verip teslim almak senden, kitabın getirilip götürülmesi ortaklaşa» der, yalnız, öğretmen yada muhtar, bu tip ülkücülerin değerlendirilmesi de gerekir. Gerçi Türkiye ülkücülerle yükselir ama, anayasamız da angaryayı yasaklamıştır. Öyle ise yapılacak iş kol çalışmasının öteki ucunda sorumluluk alan öğretmene ayda en az (50) lira vermektir.

Yaptırılacak kütüphanelerimizin tesis, kitap, araç ve gereçlerinin devlet ve mahalli imkânlar tarafından ortaklaşa sağlanacağını kabul etmek gerekir. Asıl önemli olan kütüphanelerin personel işidir. Gerçi kütüphanelerimiz için gerekli personel çok büyük yekûn tutmamaktadır. Buna rağmen devletin imkânları bu işe tek başına yeter görülmemektedir. Yaptığım hesaplara göre, (1000) kadar kütüphane memuru ile bir o kadar da çocuk kütüphanesi öğretmenine ihtiyaç vardır. Bu hesabı şöyle yaptım: Her halk ve semt kütüphanesinin çocuklar bölümünü ve

yaptırılacak çocuk kütüphanelerini bir öğretmen yöneteceğine göre, «924» öğretmene ihtiyaç vardır. Büyük merkezlerin ihtiyaçlarıyla, mevcut çocuk kütüphanelerinin eksikleri dikkate alırsa, bunu «1000» olarak kabul edebiliriz. Daha önce belirttiğim esaslara göre halk kütüphanesi olarak (460) binaya ihtiyacımız var. Bunlardan 11 merkezlerinde yaptırılanları (5) elemanla, semt kütüphanelerini (3) elemanla, kalabalık ilçe kütüphanelerini (2) elemanla, daha küçükleri de tek elemanla yönetebileceğimizi düşünsek, (673) kütüphane personeline ihtiyaç olduğu anlaşılır; şimdikilerin eksiklerini dikkate alırsak, bunu da 1000 olarak değerlendirmek gerekir. Bu «2000» kişi nasıl sağlanacaktır? Önce belirteyim ki, çocuk kütüphaneleri öğretmen olmıyanların yönetmesinden istenilen pedagojik sonuçlara varılacağı kanısında değiliz. Bu nedenle, çocuk kütüphaneleri için Bakanlığın «1000» öğretmeni görevlendirmesi gerektiğine inanıyoruz. Diyoruz ki kütüphaneler için lüzumlu odacı, bekle v.b. kadrolarını özel idareler versin. Her kütüphane için lüzumlu büro, salon v.b. memurlarının kadrosu belediyelerce sağlansın. Fakat, yönetici kütüphaneciler Bakanlık elemanı olur. Bu türlü üçlü bir işbirliği sonucu kütüphanelerimiz gerekli elemana kavuşabilir sanıyoruz.

Konuşmamın sonuna geldim; bütün bu söylediklerimi bir yere bağlamak istiyorum. Diyelim ki, şu size anlattıklarımı Devlet Planlama Teşkilâtına yazılı olarak verdim ve onları da bu dâvâya inandırdım. Sonra döndük derdimizi Bakanlığımızın daha yetkililerine, arkasından Meclise ve Senatoya anlattık. Böylece istediğimiz kanunu çıkarsalar. Kısacası kanun bir yandan belediye, ve özel idareleri paralarının % 2 sini kütüphaneye ayırmaya mecbur tuttu, bir yandan da Bakanlığımızı bu konuya daha fazla para ve kadro ayırmak zorunda bıraktı.

Unutmamak gerekir ki, bina, kitap ve tesis cansız varlıklardır. Bunlara ruh ve hayat veren kütüphane yönetiminin başında olanlardır. Kütüphanenin öteki elemanlarına bu ruh ve sevgiyi vermek onlara düşer. Dahası var, dâvâmızın en büyüğü mülki amirden köylü vatandaşa kadar maledilmesi, yönetici kütüphanecilerimizin baş övedidir. Bingöl'de Millî Eğitim Müdürü yoktan bir küçük kütüphane kurmuş. Sizi buna kim zorladı, diye sordum. Ben Konya Millî Eğitim Müdür Müavinliğinden geldim, dedi. Van Millî Eğitim Müdürü bir okulun bahçesini çocuk parkı olarak değerlendirmiş. Çocuk parklarında görülen oyuncakların yanı sıra, okulun alt katını kütüphane ve sinema salonu olarak örgütlendirmiş. Bir kaç öğretmene bu iş için fazla para vermiş. Bu arada çocuk kütüphanesi öğretmenini de bir kaç etajeri ve seçkin kitabıyla oraya nakletmiş. Bana açıkladı, ben dedim, Manisa çocuk kütüphanesindeki çalışmalardan ilham aldım. Bursa valisi diyorki, 11 merkezlerinde yaptırdığımız kütüphaneyi Bursa için küçük görürüm. Trabzon'da yaptırmakta olduğunuz Bursa'ya yetmez. Daha da çoğaltabileceğim bu örnekler gösteriyor ki, Türkiye kütüphanelerini yönetenler, kütüphanelerin ne olduğunu ve hatta ne olması gerektiğini herkese, yani bütün Türkiye'ye örnekleriyle anlatmak zorundadırlar. Hatta arkadaşlar; gün olur ki, anlatmak yetmez. savaşmak gereklidir. Kütüphanelerimize çeşitli kurumlar göz dikmişlerdir. Kimi salonunu almak ister, kimi binasına el atar, kimi de emri altına sokmak çabasındadır. Çoğunluk bu kurumlara önem bile vermez. Size bir örnek söylüyeyim. İlimizin birinde bir çocuk kütüphanesi: Bunun Uzunca bir oda, dar bir antre ve küçük bir deposu vardır. 11 merkezine süt tozu gelmiştir, koyacak yer aramır, en uygunu denir çocuk kütüphanesinin deposuğudur. Kararı duyan öğretmen çırpınır, aman der, depodaki malzemeyi okuma odasına alırsam, çocuklara yer kalmıyacak. Dinletemez.

Emirde ısrar edilir. Nihayet iş polis gücüne dayanır. Bir gün (2) polis çıkagelir. Kütüphanenin deposunu zorla boşalttıracaklar.

Öğretmen durumu anlamıştır.

Dış kapıyı kapatır ve kapıya dikilir. «Beni öldürmeden bu kapıdan giremezsiniz» der. Öğretmenin yüzündeki ifade azmini, inancını ve ülküsüne bağlılığını polisler anlatmaya yetmiştir. Gider durumu valiye anlatırlar. «Polis olarak bizim gücümüz o kapının açılmasına yetmedi. derler. Her halde valininki de yetmemiş olacak ki, bu taarruzdan vaz geçildi.

Arkadaşlar, size buna benzer bir çok örnek verebilirim, fakat lüzüm yok. Sizler nasıl olsa bu imkânı fakültenizden ve yurt gerçeklerinden almaktasınız. Kısa ca demek isterim ki, binalar yapılabilir, tesis ve kitaplarla bezenebilir, hatta fakülte çıkışı, üniversite diplomalı elemanlara teslim edilebilir, ama dâva ancak bu işe iman etmek ve bu uğurda, yani kütüphanecilik ülküsü uğrunda savaşmakla çözümlenebilir.

Bu vesile ile, konferansın düzenleyicilerine teşekkür etmek isterim. Bir arkadaşım, yazdığı eserlerden birinin ön sözünde diyor ki, yazmak kurtulmaktır. Ona uyararak ben de diyeceğim ki, söylemek kurtulmaktır. Duyup düşündüklerimi söyledim. Hem de duyan ve düşünen bir meslektaş topluluğuna.

Hepinizi saygı ve sevgi ile selâmlarım.